Geschiedenis van het CBS

Periode 1899- 1914: een vliegende start
Op 9 januari 1899 werd bij Koninklijk Besluit het Centraal Bureau voor de Statistiek opgericht. Het CBS maakte een vliegende start. Het Bureau begon met 5 medewerkers die voorheen werkzaam waren geweest voor de Centrale Commissie voor de Statistiek (CCS) onder toezicht van directeur C.A. Verrijn Stuart. In 1903-1904 bestond het CBS al uit 5 afdelingen met circa 40 medewerkers. Het Bureau hield zich bezig met de volgende statistieken: bevolkingsstatistieken, sociale en economische statistieken, criminele, gerechtelijke en gevangenisstatistieken, statistieken van gemeentefinanciën, provinciale financiën, spaar- en leenbanken, bibliotheek en expeditie, statistiek der rijksinkomsten, grondkrediet, armwezen en leerplichtstatistiek.

In 1906 werd Verrijn Stuart opgevolgd door mr. H.W. Methorst als directeur. In 1909 was er sprake van een bezuinigingsronde. Dit was vooral zichtbaar in de bewerking en publicatie van de volkstelling. Niettemin groeide het Bureau gestaag door naar circa 80 medewerkers in 1914. Eén van de grootste problemen in al die jaren was de huisvesting. Aanvankelijk was het CBS alleen op het Binnenhof gehuisvest. De beperkte ruimte daar zorgde voor vestigingen in 5 verschillende gebouwen. Het personeel werkte slechts 5 uur, 2½uur 's morgens en 2½uur 's middags. Voor grote eenmalige statistieken als de volkstelling trok het Bureau tijdelijk medewerkers aan, verdeeld in een dag- en een avondploeg.

Periode 1914- 1918: de Eerste Wereldoorlog
Er werd een eerste minibudgetonderzoek gehouden onder 8 CBS-medewerkers met een matig inkomen om inzicht te verkrijgen in de levenswijze van gezinnen op dit inkomensniveau. Ook werd er een specifiek overzicht gegeven van de oorlogscriminaliteit en werd informatie verzameld over de militairen die vrijwillig onder de wapens waren gegaan. Van groot belang tijdens deze oorlog was de opzet van een productiestatistiek en de overdracht van de statistiek van in-, uit- en doorvoer door het ministerie van Financiën. Een afzonderlijke wet regelde in 1917 de gegevensverstrekking door bedrijven en de daarbij door het CBS in acht te nemen geheimhouding. Behalve de uitbreidingen waren er ook bezuinigingen als gevolg van de oplopende financiële lasten op het overheidsbudget. Toch was het personeelsbestand in 4 jaar tijd opgelopen tot circa 200 medewerkers, waardoor er 2 nieuwe panden in gebruik werden genomen.

Periode 1919- 1929: uitbreiding, bezuiniging en herstel
Direct na de oorlog vond een economische opleving plaats die gepaard ging met de vraag naar meer statistische gegevens, vooral op sociaal-economisch gebied. Prijzen en lonen stonden hoofdzakelijk in de belangstelling. Om in publicaties ruimer gebruik te maken van grafieken werd een tekenbureau aan de organisatie toegevoegd. Door het groeien van het

personeelsbestand vond er een verspreiding van het personeel plaats over 7 gebouwen in Den Haag. In 1916 werd er begonnen met de bouw van een eigen pand dat medio 1920 in gebruik werd genomen.
In 1921 vond er een ernstige economische inzinking plaats die tot 1923 duurde. Deze gebeurtenis had ingrijpende gevolgen voor het CBS. Sommige statistieken werden gestaakt, andere zelfs opgeheven. Hier bovenop kwam nog een flinke inkrimping van het personeelsbestand en een vacaturestop. Het CBS dreigde ten onder te gaan. Het personeelsbestand was van 244 medewerkers in 1921 gedaald naar 187 in 1924. De bezuinigingen leidde ook tot inkrimping van de huisvesting. In 1925 braken betere tijden aan. Niet gepubliceerde statistieken konden weer verschijnen en sterk ingekrompen statistieken mochten weer uitgebreid worden. De sociale statistieken breidden zich in 1929 uit met onderwijsstatistieken. Een probleem was weer de huisvesting. Zo begon weer een jarenlange verspreiding van het Bureau over vele panden in Den Haag.

Periode 1930- 1939: de crisisjaren dertig
De economische crisis bleef voor Nederland niet zonder gevolgen. De overheid zag zich gedwongen om met allerlei crisismaatregelen in te grijpen. Hierdoor had de regering meer behoefte aan statistische informatie. Daarbij was het van belang het economische leven als een samenhangend geheel te sturen. In 1932 werd daarom het Ministerie van Economische Zaken (EZ) opgericht. Door toedoen van de voorzitter van de CCS viel ook het CBS onder het nieuwe ministerie.
Het CBS richtte in 1938 een afzonderlijke afdeling Conjunctuuronderzoek en wiskundige statistiek op. Om de totstandkoming van goede economische statistieken te verzekeren werden in 1936 berichtgevers wettelijk verplicht aan het CBS de gevraagde gegevens te verstrekken.
Eind jaren dertig had het CBS een personeelsbestand van circa 600 medewerkers, met een staf van wetenschappelijk geschoold personeel. Onder de nieuwe medewerkers waren veel werkloze hoofdarbeiders. Vrouwen werden in de crisistijd uit het betaald werk geweerd. Hun aandeel in het personeelsbestand liep in deze jaren terug tot een vijfde.

Periode 1940- 1945: de Tweede Wereldoorlog
Tijdens de oorlog gingen de dagelijkse statistische werkzaamheden gewoon door. Het CBS groeide in 1941 zelfs uit tot een instelling met circa 1000 medewerkers. Toch bracht de oorlog gevolgen met zich mee. Vele statistische gegevens, met name economische, mochten van de bezetter slechts als geheime uitgave verschijnen voor Nederlandse regeringsorganen en Duitse instellingen. Andere publicaties zoals over de Nederlandse conjunctuur, stakingen en motorrijtuigen verschenen niet meer.
Belangrijk was ook de oprichting in augustus 1940 van de Nederlandse Stichting voor de Statistiek (NSS). Doel was het populariseren van de statistiek. De oorlog had een ontwricht CBS achtergelaten. Bedrijven waren vaak gedesorganiseerd. Met veel berichtgevers was in het laatste oorlogsjaar geen contact meer mogelijk. In de tweede helft van 1945 kwam het

statistische leven weer op gang. De vraag naar allerlei statistische gegevens over de wederopbouw was groot.

Periode 1946- 1949: oprichting van het CPB
In maart 1946 werd het Centraal Planbureau (CPB) opgericht. Tinbergen, die jarenlang bij het CBS werkte, werd de eerste directeur. De taak van het CPB was het maken van economische prognoses. Het CBS verschaft sindsdien hiervoor de benodigde statistische gegevens.

Periode 1950- 1959: de jaren vijftig
Vanaf 1950 onderging het CBS een ingrijpende reorganisatie. De werkmethoden waren achtergebleven bij de groei van het Bureau. In 1948 werden er ongeveer 150 medewerkers ontslagen. In 1950 werd een hoofdstructuur ingevoerd, nagenoeg kwam deze overeen met de vroegere. Zij bestond uit 8 statistische en 4 ondersteunende afdelingen. Het verschil met de vroegere organisatie was de structurering van het statistische werk. Nieuw was ook het Bureau ontvangst, verzending en archief, later Bureau Post en Archiefzaken (BPA) genoemd. Alle post werd voortaan centraal afgehandeld. Ook in 1957 moest het CBS als gevolg van een algemene bestedingsbeperking fors bezuinigen. Van de 1263 medewerkers werden er 164 ontslagen.

Periode 1960- 1972: uitbreiding en aanpassing
In 1968 werd de organisatiestructuur formeel bijgesteld. De statistische werkzaamheden werden grotendeels weer naar onderwerp verdeeld over hoofdafdelingen, die werden verdeeld in afdelingen met bureaus en werkgroepen. Deze organisatievorm bleef tot 1994 intact. Een algemene klacht van de jaren zestig was het tekort aan personeel, vooral aan wetenschappelijk personeel en dan met name econometristen en wiskundigen. Aan het eind van de jaren zestig kon er ook gesproken worden van vergrijzing van het personeel.

In 1963 gaf de ministerraad zijn goedkeuring tot de bouw van het nieuwe CBS-gebouw te Voorburg. Het ontwerp was van Du Pon en Van Mourik. Het CBS was hard toe een huisvesting in één gebouw, want in deze jaren was het Bureau verspreid over 23 verschillende panden in Den Haag.

Periode 1973- 1979: spreiding, reorganisatie en groei
In 1973 werd het nieuwe gebouw in Voorburg betrokken. De regering stelde in 1972 voor het CBS over te plaatsen naar Heerlen, ter compensatie van de sluiting van de mijnen. Vele CBS'ers protesteerden hier tegen. In 1972 viel het besluit de helft van het Bureau over te plaatsen. Hierdoor ontstond grote onrust. Deze ebde in 1974 weg toen Goudswaard (de toenmalige Directeur- Generaal) aan de Voorburgse medewerkers de toezegging deed dat bij overplaatsing van hun huidige werk voor hen in de vestiging Voorburg een plaats zou worden gereserveerd. Voor deze splitsing was een reorganisatie nodig. In november 1978 konden de Heerlense CBS- medewerkers hun intrek nemen in het nieuwe CBS- gebouw. Het

aantal medewerkers in de vestiging Heerlen nam echter zo snel toe dat een jaar later het nieuwe gebouw werd uitgebreid.

Periode 1980- 1989: overleg en efficiencyvergroting
In 1982 was het CBS uitgegroeid tot een Bureau met een personeelsbestand van 3531 medewerkers. Het grootste aantal in de geschiedenis van het Bureau. In 1983 werd een Bijzondere Commissie voor het CBS opgericht, waarin de professionele vertegenwoordigers van vakbonden de belangrijkste organisatorische veranderingen met de daaraan verbonden personele consequenties bespraken met de Directeur-Generaal. Ook kwam bij het Bureau deeltijdarbeid meer en meer in trek. Er kwamen steeds meer plaatsen beschikbaar voor het midden en hoger kader, terwijl die voor lager geschoold personeel verdwenen. Voor oudere medewerkers bleek de overgang naar het toenemende gebruik van de moderne informatietechnologie vaak erg groot, soms te groot, zodat ze moesten afhaken. Het aantal universitair geschoolden nam sterk toe en daarmee ook de verwetenschappelijking van het werk.

Periode 1990- 1998: operatie TEMPO
In de jaren negentig was er een toenemende vraag naar statistische informatie. Vooral de Europese gemeenschap vroeg steeds meer gegevens. De overheid eiste dat de door het CBS veroorzaakte enquêtedruk verder zou afnemen. Het CBS had hiertoe namelijk reeds eind jaren tachtig maatregelen getroffen. Verder bestond binnen het CBS onvrede over de organisatie. Bovendien was de organisatie nogal intern gericht en niet altijd klantvriendelijk voor berichtgevers en afnemers. Ook de presentatie en actualiteit van de gegevens vereiste verbetering.
In mei 1992 besloot Abrahamse, de toenmalige Directeur-Generaal van het CBS, een volgende stap te nemen: operatie TEMPO, gericht op verandering van de structuur en cultuur van het Bureau. Een verandering die nodig werd geacht om de taak van een nationaal, onpartijdig en betrouwbaar statistisch instituut in de toekomst voort te zetten. TEMPO staat: Tijdigheid, Efficiency, Moderne presentatie, Professionaliteit en Onafhankelijkheid.
Eind 1994 kwam er een nieuwe organisatiestructuur tot stand, een divisiestructuur. Het CBS werd opgesplitst in 8 divisies, die ieder weer in ongeveer 5 of 6 sectoren waren opgedeeld.

Periode 1999-2004: reorganisatie om efficiency en effectiviteit CBS te vergroten
Het jaar 1999 is bepaald niet rimpelloos aan het CBS voorbij gegaan. Het jaar werd overheerst door de plannen van Minister Jorritsma van Economische Zaken om de vestiging in Heerlen te sluiten, als onderdeel van een plan om de efficiency en effectiviteit van het CBS te vergroten. Deze voornemens leidden tot een storm aan reacties van het personeel, de medezeggenschap, de vakbonden, regionale bestuurders en anderen. Duizend Heerlense CBS'ers protesteerden samen met sympathiserende werknemers van andere organisaties tegen het voornemen van de minister. Na een aan-

tal maanden wist het CBS aannemelijk te maken dat de kosten van een sluiting van de Heerlense vestiging hoog zouden oplopen en dat er onherstelbare schade aan de lopende statistiekproductie zou worden toegebracht. Behoud van werkgelegenheid speelde in de discussie ook een belangrijke rol. In samenwerking met de Ondernemingsraad en de CCS werd een alternatief plan op hoofdlijnen ontwikkeld waardoor de vestiging Heerlen behouden kon blijven. In september 2000 kreeg de nieuwe organisatie zijn beslag. De gewijzigde organisatiestructuur en het nieuwe statistische verwerkingsproces hebben grote gevolgen gehad voor de medewerkers. Om deze gevolgen zo goed mogelijk op te vangen werd in samenwerking met de vakbonden een Sociaal Plan opgesteld. Vanaf januari 2001 tot de periode 2003 vervielen circa 100 functies, naast de ongeveer 200 banen die reeds waren verdwenen.